

Didia Klein, 17 jaar

De hel overleefd. En nu?

Didia woont sinds haar vijfde jaar (1930) in het Joodse Weeshuis op Roodenburgerstraat 1 in Leiden. Ze is een levenslustige meid, die weet wat ze wil. Na haar middelbare school krijgt ze een baantje in een grote modewinkel op de Breestraat: Gerzon.

In 1943 neemt haar levensverhaal een dramatische wending. Ze maakt gruwelijke dingen mee en verliest niet alleen iedereen die haar lief is, maar ook haar eigen waardigheid. Ze komt terug uit het concentratiekamp, met de gedachte dat ze als enige heeft overleefd. Hoe hoe kan ze na haar ervaringen haar leven weer oppakken?

Je construeert het verhaal van Didia aan de hand van persoonlijke documenten, zoals briefkaarten en foto's.

Bij deze opdracht horen zeven genummerde bronnen, die in aparte bestanden worden bijgeleverd. Je hebt ook toegang tot internet nodig.

Op 17 maart 1943 wordt Didia, samen met alle andere kinderen en jongeren die dan in het Weeshuis wonen, door de Leidse politie uit het Weeshuis gehaald en naar het station gebracht, waar de trein naar doorgangskamp Westerbork klaar staat.

Wat weet je van [Kamp Westerbork](#) tijdens de Tweede Wereldoorlog?

Op 23 maart 1943, vijf dagen na aankomst in Westerbork, moeten 25 kinderen van het Weeshuis op transport naar Sobibor, samen met de leiding van het Weeshuis.

Didia en de andere jongens en meisjes die achterblijven nemen in de barak afscheid van hen, want het is streng verboden om op het perron te komen als de treinen vertrekken. Zullen ze elkaar ooit weer zien?

Bron 1: Een van de jongens die in Westerbork achterblijft schrijft op die dag *een briefkaart* aan meneer Stoffels, de buurman van het weeshuis. Ontcijfer zijn briefkaart.

Wat valt je op?

.....
.....

Wat schrijft Harry over Didia?

.....
.....

Bron 2: op 19 april schrijft een ander meisje uit het weeshuis, *Jetty Mogendorff*, *een brief*.

Wat schrijft Jetty over Didia?

.....

Jetty Mogendorff was in juli '42 samen met haar zusje naar het weeshuis gebracht door haar ouders.

Wat valt je op aan haar pasfoto?

Bedenk een reden waarom zij naar het Weeshuis zijn gebracht.

.....

Bron 3: *brief van Didia Klein uit Westerbork, 2 mei*

Lees de brief.

Wie zijn er nu ook op transport gezet?

.....

.....

Noteer een paar spullen die Didia vraagt.

.....

.....

.....

Wat voor soort spullen staan er op haar lijstje? Wat zegt dat over de 'verzorging' in kamp Westerbork?

.....

.....

Zoek in het artikel 'Leids Weeshuis, het verhaal' op wat voor spullen er op de lijstjes van de andere jongeren stonden : [hoofdstuk 'Leiden', \(www.herdenkingleiden.nl\)](http://www.herdenkingleiden.nl)
Vergelijk dit met de spullen die Didia vraagt.

Zeggen de spullen die ze vraagt ook iets over Didia zelf? Wat vond ze belangrijk, denk je?

.....

Stel dat jij je in een situatie zou bevinden waarin Didia zich bevond. Zou jij dan nog iets aan je uiterlijk willen doen? Leg uit.

.....

.....

mode uit de jaren '40 (foto: verzetmuseum)

Bron 4 *Foto's van Didia*

Bekijk de foto's van Didia in de periode dat ze in het Weeshuis woonde. Kun je haar terug vinden in de groepsfoto's? Zet een cirkel om haar gezicht, of zet hieronder waar ze staat.

- Foto 1:
- Foto 2:
- Foto 3:
- Foto 4:
- Foto 5:
- Foto 6:

Bekijk nog eens de opmerkingen in de andere brieven over Didia, de brief van Didia en de foto's. Welke indruk krijg je van Didia? Wat voor soort meisje was ze, denk je?

.....

.....

.....

.....

Hoe ging ze met de deportatie en de omstandigheden in kamp Westerbork om, denk je?

.....

.....

.....

.....

*Een stralende Didia tijdens een uitje met haar
jeugdclub
Fotoalbum Lotte Adler, uitsnede*

Bron 5: Akte 10 mei 1943

Bestudeer bron 5.

Heden, den *tienden mei 1943*, verschenen voor mij, ambtenaar van den burgerlijken stand der Gemeente Westerbork, ten einde een huwelijk aan te gaan:

Cahn, Heinz, ..., oud tweeëntwintig jaren, zonder beroep, wonende te Westerbork, geboren te Baldenburg. Meerderjarige zoon van Cahn, David, van beroep koopman, en van ..., Gertrud, beide zonder bekende woon- of verblijfplaats en Klein Didia, oud zeventien jaren, geboren te Parijs, van beroep naaister, wonende te Westerbork, minderjarig dochter van Klein, Elizabeth, overleden. De bruid verklaarde mij, onder ede, dat zij zich geen geboortacte noch acte van bekendheid, noch een overlijdensacte harer moeder kan verschaffen. De ouders van de bruid bevinden zich in de onmogelijkheid hun wil ten opzichte van dit huwelijk te verklaren. Voogd en toezienend voogd van de bruid, respectievelijk ...Jacob, oud zevenendertig jaar en van beroep land.. en Salm, Gedries Emile, oud achtenvijftig jaren en van beroep land..., beiden wonende te Westerbork, verklaarden, voor mij tegenwoordig, toe te stemmen in dezen echt. Voor den officier van justitie bij de Arrondissementsrechtbank te Assen, is blijkens beschikking van dezer ambtenaar alhier dispensatie verleend van de bij artikel achtienhonderddertig van het Burgerlijk Wetboek voorgeschreven afkondiging en wachttijd.

Ik heb bruidegom en bruid afgevraagd of zij elkander aannemen tot echtgenooten en getrouwelijk alle plichten zullen vervullen welke door de wet aan de huwelijkse staat verbonden zijn. Nadat deze vragen door hen bevestigend beantwoord werden, heb ik, in naam der wet, uitspraak gedaan, dat zij door het huwelijk aan elkaar zijn verbonden.

Als getuigen waren tegenwoordig:

Marsman, Karl Tarkas, oud zesenvijftig jaren, van beroep schoenmaker, enAnna, oud drieënvijftig jaren, zonder beroep, echtgenote van Elbaum, Philip beiden wonende te Westerbork.

Wat is dit voor een akte? Gebruik een (digitaal) vergrootglas als je moeite hebt om het handschrift te ontcijferen of gebruik bovenstaande tekst.

.....

Wat gebeurde er op 10 mei 1943 in het leven van Didia?

.....

.....

Achter de naam van Didia staat een uitgebreide tekst over het onder ede verklaren, en het toestemming geven. Waarom is dit nodig, denk je? Let op haar leeftijd.

.....

Ben je verbaasd over deze gebeurtenis op 10 mei 1943? Waarom wel, waarom niet?

.....

.....

Huwelijksfoto gemaakt in Kamp Westerbork, van een ander stel, David en Jettie. Een week later werd Jettie vermoord in Auschwitz (collectie Herinneringscentrum Kamp Westerbork)

Welk beroep heeft Heinz Cahn volgens de akte?

.....

In werkelijkheid was Heinz musicus*.

Heinz speelde in het kamporkest van Westerbork. Musici uit het orkest hoefden nog niet op transport.

Wat zou de reden kunnen zijn dat Didia deze stap heeft gezet, in deze omstandigheden?
 Bedenk minstens twee verschillende redenen.

.....

.....

.....

Didia had op de pick-up (platenspeler/muziekluister apparatuur) in het weeshuis vast wel eens naar liedjes van de mega populaire Johnny & Jones geluisterd. Hun liedje 'Meneer Dinges weet niet wat swing is' was hun grootste hit. In oktober 1943, als Didia net weg is, komt dit joodse duo in Westerbork terecht. In 1944 mogen ze even terug naar Amsterdam, waar ze in het geheim nog twee nummers opnemen. Waaronder de 'Westerbork serenade'.
 (Bron: <https://www.niod.nl/nl/tonen-van-de-oorlog/joodse-muzikanten>, www.groene.nl/artikel/twee-donderstenen)

Beluister de '**Westerbork serenade**' op YouTube.
 Hoe denk je na het beluisteren van dit liedje over 'liefde in Westerbork'?

.....

.....

.....

Was de 'liefde' van Didia een uitzondering, denk je? Waarom?

.....

.....

*Dat het beroep van Heinz niet in de akte staat kan ermee te maken hebben dat culturele beroepen sinds 1933 in Duitsland verboden waren voor joden. In Nederland waren joodse musici in 1941 verwijderd uit de orkesten (Bron: Historisch Nieuwsblad, november 2016, www.niod.nl/nl/tonen-van-de-oorlog/joodse-muzikanten).

Op **18 mei** gaan de meeste andere kinderen uit het Weeshuis die nog in Westerbork zijn op transport naar Sobibor. Wat is er met de kinderen en jongeren gebeurd in Sobibor?

.....

Didia Klein mag voorlopig nog in Westerbork blijven, vanwege Heinz die in het orkest van Westerbork speelt.

Zoek foto's van het orkest in Westerbork op www.oorlogsbronnen.nl

Verbaast het je dat er in Westerbork een orkest was? Waarom wel, waarom niet?

.....

.....

.....

Waarom zou het de nazi's goed uitkomen dat het orkest speelde?

Denk aan het doel van het doorgangskamp: de mensen doorsturen naar concentratie- en vernietigingskampen in Oost-Europa.

.....

.....

.....

Bron 6: Brief van Didia donderdag 9 september 1943

Lees de brief.

Wat vermoedt Didia?

.....

.....

Hoe ondertekent Didia de brief? Waarom?

.....

De transporten naar het 'oosten' vertrekken altijd op dinsdag. Eén dinsdag mag Didia nog in Westerbork blijven. De dinsdag daarop, op 21 september 1943, moet ze mee. Ze wordt samen met haar man Heinz naar Auschwitz gedeporteerd.

Uit haar transport werden de gezonde jonge vrouwen uitgekozen voor medische experimenten. Didia was er daar waarschijnlijk een van.

Nazi-artsen aan het werk in blok 10, Auschwitz, (Collectie United States Holocaust Memorial Museum)

Lees het verhaal van een lotgenote van Didia. Haar naam is Recha. De man van Recha heet Robert. Hun verhaal zou het verhaal van Didia en Heinz kunnen zijn.

Aangekomen in Auschwitz moesten ze nog uren wachten voor de wagondeuren opengemaakt werden. Meteen na het uitstappen werden de mannen van de vrouwen gescheiden; Recha kreeg geen tijd om afscheid te nemen van Robert. Hij stond aan de andere kant van het perron met honderd andere mannen die voor werk in het kamp geselecteerd waren. Ze zag nog net hoe hij haar met droeve blik aankeek voordat haar groep het kamp binnen geleid werd.

Recha kwam in blok 10 terecht, waar medische experimenten op gevangen werden uitgevoerd. Hier kwam ze andermaal voor een onmogelijke keuze te staan: injecties in haar buik aanvaarden of een zekere dood tegemoet gaan als arbeidster in het kamp. In de hoop ooit herenigd te worden met Robert, koos ze voor het eerste. Pas na de bevrijding vernam ze het lot van haar man: hij moest zware arbeid verrichten in een kolenmijn en stierf medio februari 1944 in een buitenkamp van Auschwitz. "Had ik de waarheid geweten, dan had ik zeker voor Birkenau gekozen". (Bron: <https://www.niod.nl/nl/nieuws/niod-ontvangt-memoires-overlevende-experimentenblok-auschwitz>)

Wat zouden de gevolgen van de experimenten voor Didia geweest kunnen zijn?

.....

.....

Heinz kwam in Auschwitz weer in het kamporkest terecht. Daar moest hij spelen bij de lange rijen mensen die naar de gaskamer werden geleid. Ook moest hij erbij staan en spelen als medegevangenen als afschrikwekkend voorbeeld werden opgehangen. Heinz overleefde net als Didia de oorlog, en kwam na de bevrijding weer terug in Nederland.

(bron: 'Een pot Piccalily voor Westerbork' Kerkvliet & Uitvlugt 1988, https://www.opusklassiek.nl/muziek_algemeen/muziekachterprikkeldraad1.htm)

Recha wist zich in leven te houden totdat de Russische legers Auschwitz naderden. Te voet en zonder proviand verlieten de gevangenen het kamp. Drie dagen en nachten liep Recha naar het westen; aan weerszijden was de weg bezaaid met de lijen van uitgeputte gevangenen. Tijdens deze dodenmars kreeg ze niets anders te eten dan de sneeuw die op straat lag. Een tocht van vijf dagen in open kolenwagons bracht haar in Ravensbrück; uiteindelijk werd ze op 2 mei 1945 door de Amerikanen bevrijd. (Bron: <https://www.niod.nl/nl/nieuws/niod-ontvangt-memoires-overlevende-experimentenblok-auschwitz>)

Raadpleeg het artikel 'Nederland na de oorlog' op www.herdenkingjodenvervolging.nl

Hoe is Didia weer terug naar Nederland gekomen? Noem een mogelijkheid.

.....

Hoe werd Auschwitz na de oorlog wel genoemd? Waarom?

.....

Een meisje bij aankomst in Auschwitz, de foto is gemaakt door SS-kampfotograaf Brasse

Bron 7: Brief 19 juli 1945. Deze brief is terug gevonden in het archief van de familie Stoffels.

Tip: Typ (of schrijf) de brief over op een apart vel. Het beantwoorden van de vragen zal daarna sneller gaan.

Wat is je eerste indruk van de brief?

.....

.....

Aan wie is de brief gericht?

.....

Wat schrijft Didia over wat er met haar en de andere joden uit Leiden is gebeurd?
Neem de passage over.

.....

.....

In Westerbork schreven Didia en de anderen aan meneer Stoffels. Waarom schrijft Didia aan deze mevrouw, en niet aan meneer Stoffels? Noteer twee redenen die je kunt vinden in de brief.

.....

.....

Waarom zou Didia zo bezig zijn met het terug krijgen van spullen, denk je?
Raadpleeg het artikel 'Nederland na de oorlog' op www.herdenkingleiden.nl

.....

.....

Waar is Didia nu? Waarom?

.....

Is er voor Didia een adres om naar terug te keren? Waarom?

.....

Wat heeft Didia voor toekomstplannen?

.....

Wat schrijft Didia over haar reismogelijkheden?

.....

Welke probleem komt er nog meer bij kijken?.....

Hoe voelde Didia zich toen ze deze brief schreef, denk je? Waarom?
Noteer de zinnen waaruit haar emotie blijkt.

.....

.....

.....

Noteer de zin uit de brief die je het meest opvalt.

.....

*Een Nederlands meisje dat is teruggekeerd uit
concentratiekamp Bergen-Belsen (fotocollectie Nationaal
Archief)*

Bron 5: Pak de akte er weer bij.

Wat lees je in de linker marge?

.....

Waarom zouden Heinz en Didia dit besluit genomen hebben, denk je?

.....

Kijk nog eens naar de foto's van Didia met haar jeugdclub (**Bron 4**). Voor zover wij weten is Didia het enige meisje op de foto dat de oorlog heeft overleefd. Kijk je anders naar de foto nu je dit weet? Leg uit.

.....

Wat vond je van deze opdracht? Geef de makers Tips en Tops:

.....
.....
.....
.....

Meer lezen?

Over de medische experimenten in Auschwitz:

Marion Pauw 'de experimenten'. Roman. De 'oma' van Marion Pauw zat in Blok 10 in Auschwitz.

Over joods zijn voor en na de oorlog:

‘Nederland na de oorlog’ op www.herdenkingleiden.nl

**Stichting Herdenking
Jodenvervolging Leiden**